

euromäärillä voida lähteä Tilastokeskuksen tutkimuslaboratorioon tutkimusta tekemään. Lisäksi laboratorionkäyttö rajaa potentiaaliset käyttäjät lähinnä pääkaupunkiseudun ja muun Etelä-Suomen tutkimusyksiköihin, koska muille koituisi lisäksi majoituskulut. Toivottavaa olisi, että tähän käytön hinnoittelukysymykseen löytyisi kansallisen edun mukainen ratkaisu ja aineistojen hyödyntäminen lisääntyisi. Nykyinen tilanne ei ole

ainakaan aineistojen muodostamisen kustantaneen veronmaksajan edun mukainen.

Suhtaudutaanko mahdollisuuksiin riittävän vakavasti ?

On kysyttävä, suhtaudutaanko Suomessa julkisin varoin tuotettujen tietojen julkisuuteen riittäväällä vakavuudella? Esimerkiksi Yhdysvalloissa tietoa pidetään julkisena hyödykkeenä. Tieto onkin sellainen

tuotannontekijä, joka lisääntyy ja jalostuu käytettäessä. Esimerkkinä tästä ajattelutavasta olkoon se, kun tutkijamme latsi internetistä amerikkalaiselta julkiselta palvelimelta laajan Suomea koskevan patenttineiston, joka soveltuu hyvin tutkimuskäyttöön. Aineiston hankintakulut menivät tällä kertaa amerikkalaisten veronmaksajien kontolle. On kysyttävä, mitähän tämäntyyppisen aineiston hankkiminen kotimaisista lähteistä olisi maksanut?

Reino Hjerpe - Heikki Räisänen

EILAA KATSOESSA

Elokuva "Eila" kertoo siivoojasta, joka joutuu työttömäksi. Hänen työnantajansa oli 1990-luvun puolivälissä lakkautettu Rakennushallitus ja konkreettinen työpaikkansa Valtioneuvoston linna. Kyseinen rakennus on paikka, jossa on ministeriöiden, mm. valtiovarainministeriön toimitilat. Elokuvasa Eila siivooa samassa tilassa, missä hänen kohtalostaan päättävät erilaiset ministerit, neuvokset ja pienemmät nilkit.

Katsojana ja julkisia rakennuksia tutkineena ihmisenä riemastuin paikan valinnasta, koska Valtioneuvoston linna on eräs niistä rakennuksista, jonne kansalaiset eivät vapaasti (tai muutenkaan) pääse kuikulemaan. Presidentti Tarja Halosen muotokuvan paljastuksen yhteydessä painotettiin sitä, että kansalaisille pitäisi antaa mahdollisuus nähdä taulu luonnossa, mutta kukaan ei ottanut esille sitä, että koko rakennus on sellainen, jota pitäisi päästä näkemään. Itseäni julkista vuokratilaa tutkineena ottaa päästä sekin, etteivät kyseistä linnaa asuttavat ministeriöt joudu maksamaan siitä aitoa markkinavuokraa kuten vaikkapa Senaatintorin vastakkaisella laidalla oleva Helsingin yliopisto. Oikeastaan minusta on oikeus ja kohtuus etteivät ministerit tai eduskunta maksa aitoa markkinavuokraa, mutta sen sijaan on väärin että yliopistot, vankilat ja armeija maksavat. Puhumattakaan siitä, että aidon markkinavuokran dogman levitessä myös lasten päiväkotien, koulujen, kirjastojen, museoiden ja muiden kulttuurilaitosten elämä käy mahdolliseksi.

Eila elokuvan tekeminen ja ideointi on ollut Tove Idströmin, mutta ohjaus Jarmo Lampelan. Tutkimukseni, "Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen", ja elokuvan välillä on niin paljon yhteistä, että voisi melkein kuvitella meidän ideoineen tutkimusta ja elokuvaa yhdessä. Näin ei kuitenkaan ole. Elokuvan valmistamisen loppuvaiheissa kerroin Idströmille kirjastani, joka valmistui ennen elokuvaa. Enimmäkseen ajatuksemme ovat kulkeneet samoja latuja. Oman tutkimukseni aloitin tosin jo siinä vaiheessa kun valtion laittomuudesta ei vielä ollut tietoa. Tein jopa ensimmäiset entisten Rakennushallituksen työntekijöiden haastattelut tilanteessa, jossa Rakennushallituksen alasajon ajateltiin olleen ihmisten huonoa ja epäoikeudenmukaista kohtelua, muttei sentään tietoista laittomuutta. Idström puolestaan oli saanut idean elokuvalleen kun lehdissä ja televisiossa uutisoitiin korkeimman oikeuden päätöksestä ja päähän potkittujen siivoojien saamista korvauksista. Idström luonnehti jossakin haastattelussa reaktiotaan siivoojien kohteluun "paskahalvaukseksi", minkä ymmärsin myös valtavaksi suuttumukseksi ja eräänlaiseksi oikeuden perään kyselemiseksi. Kirjoittamisen ja maailmalla kulkeamisen jälkeenkin oma yleiskuvani tai kokonaisnäköni on lähinnä kauhistus ja kuvotus, epäusko siihen, että tällainen on mahdollista. Keskusteltuani tutkimuksesta erilaisten yleisöjen kanssa olen myös oppinut, että vaikka Rakennushallituksen lakkauttaminen oli

kaikessa julmuudessaan ja häikäilemättömyydessään omaa luokkaansa, sitä on toisaalta käytetty myös ns. pilottina kunnissa – ellei jopa yksityisellä puolella. Tarkoitankin yksinkertaisesti sitä käytäntöä, jota kesällä 2003 ja syksyllä 2002 tulopoliittisten neuvottelujen yhteydessä käytiin työntekijöiden irtisanomissuojasta: Suomalaisten työntekijöiden irtisanominen on lähes halvinta Euroopassa. Valtio oli kuitenkin itse aloittamassa laittomia irtisanomisia koska se on halvempaa kuin pitää töissä. Tätä samaa linjaa ovat myös kunnat harjoittaneet ja käyttäneet nimenomaan Rakennushallitusta käytännön legitimointiin.

Olen nähnyt Eilan toistaiseksi kolmasti ja joka katsomalla olen muuttanut mieltäni siitä. Muutamasta asiasta näkemykseni on pysynyt samana. Aloitan pysyvistä. Ensiksikin on hienoa, että tämä julkisen vallan liberalisoinnin kannalta tärkeä virstanpylväs, väkivaltaisuuksissaan ja ei-legitiimisyyskäsityksensä keskeinen organisaatiouudistus, on otettu esille taiteessa. Uusliberalismin kannalta aihe on hienosti valittu. Elokuvan aiheeksi se on myös siinä mielessä upea, että siihen liittyy dramatiikkaa lähes yhtä paljon – ellei enemmänkin kuin kesän 2003 hallituskuvioiden - valtaistelua, salaamista, valehtelua ja pettämistä. Eila on kertomus siitä, minkä Marshall Berman aikoinaan nimesi kapitalismin syvimmäksi olemukseksi: Kaikki kiinteä haihtuu savuna ilmaan. Eila menetti työpaikan ohella työoverinsa ja ystävänsä, uskon ammattiyhdistyksen

ja luottamuksen siihen, että valtio toimisi oikeusvaltiona. Valtioon luottamisen sijaan Eila turvautuu entisten siivoojakollegojensa kanssa yksityiseen juristiin, joka auttaa heitä haastamaan valtion oikeuteen. Oikeustaisteluun osallistuneet siivoojat saavat valtiolta korvausta laittomista irtisanomisista ja siis eräänlaisen moraalisen voiton. Oikeutta he eivät kuitenkaan saa koska rosvo tai lainrikkojat eivät joudu teoistaan vastuuseen.

Elokuvaan on kirjoitettu myös juoni Eilasta äitinä, mikä on sekini viimeisen päälle dramaattinen. Samaa aikaan kun työpaikalla suunnitellaan organisaatiouudistusta, Eilan murrosikäinen poika pääsee vankilasta. Poika on ennen vankilaa asunut isänsä kanssa, mutta vankilareissun jälkeen isä kieltäytyy ottamasta häntä luokseen asumaan. Eilan syyllisyys siitä, ettei pitänyt poikaa luonaan eron jälkeen saa hänet asuttamaan Mikan luokseen miesystävän ja työtovereiden epäluuloista huolimatta. Poika onkin varsinainen hulttio ja räjäjäke, haistattelee menen tullen äidilleen, pläjäyttää Eilaa jopa päin näköä. Monissa elokuvaa koskevissa arvioissa Eilan suhdetta Mikaan on pidetty typeränä tai vähintään lepsuna. Eilahan ottaa pojan luokseen asumaan vaikka jo heidän tapaamisensa vankilassa osoittaa, ettei poika voisi vähempää välittää äidistä ja hänen hyvästä tahdostaan. Miesystävä muuttaa pois kun Mika muuttaa sisälle ja pojan kavereit ja naiset valtaavat Eilan pienen asunnon. Äiti joutuu pyytelemään anteeksi olemassaoloaan pojalta ja hänen kavereiltaan. Draaman kruunaa se, että Mika saa työpaikan Sofialta (Engel-yhtymän peitenimi elokuvassa) kun äiti ja useat hänen työtoverinsa saavat lähteä. Mika on rikostoverilleen velkaa ja tämän velan hän yrittää eri tavoin saada äitinsä maksamaan. Tähän Eila ei pysty eikä ehkä haluakaan. Kun Mika lopuksi muuttaa pois äitinsä luota kuitattuaan velkansa

selkäsaunalla, lähtiäisiksi hän saa mukaansa Eilalta liikenevät käteiset. Eila siis joutuu toteamaan epäonnistuneensa äidinkin roolissa. Korostin myös omassa tutkimuksessani äiti-juonta naisten työehtojen ja erilaisten julkisten palvelujen muuttuessa. Haastattelemieni Eilojen tarinoissa juonenkäänneet eivät olleet aivan yhtä dramaattisia kuin elokuvan mutta sanoma on yhtäläinen.

Kun naisten asemaa muutetaan niin dramaattisesti kuin sitä on 1990-luvun liberalisoinnin yhteydessä Suomessa muutettu, naisten ohessa lapsille, vanhuksille ja ylipäänsä hoivasta riippuvaisille käy huonosti. Kesäkuussa 2003 kerrottiin ennakkotietoja vertailevasta pohjoismaisesta tutkimuksesta, jonka tulokset viittaavat suomalaisen lasten ennätysmäiseen pahoinvointiin. Tilastot kertovat myös nuoret naisten haluttomuudesta synnyttää, tämä onkin ainoa ”järkevä” ratkaisu nykytilanteessa. Valtio ei pelkää karsi ja supista palveluja ja pakota kuntiakin tekemään ratkaisuja, joiden tuloksena ihmiset eivät enää mistään saa suojaa, johon ovat lain mukaan oikeutettuja. Valtio on nimittäin siirtynyt lain laatijan ja kontrolloijan roolista itse (tietoisesti) niiden rikkojan rooliin. Rakennushallituksen alarajoja tutkiessani nimittäin sain TV-ohjelmasta kuulla, että valtiovarainministeriössä oli tiedetty ”yhtiöittämisen olevan todennäköisesti laiton”, mutta ”valtiohan säästi siinä” kuten Raimo Sailas asian ilmaisi. Sailashan oli keskeinen henkilö siinä kurkunleikkausprosessissa mistä Eila kertoo.

Laittomuuksia ja huonoa työntekijöiden kohtelua ei nähty vain Rakennushallituksen uudistuksia tehtäessä. Kiinnostavaa tai lähinnä kauheaa oli, että sama meno jatkui kun Eila elokuva tuli teattereihin. Engelin nykyinen toimitusjohtaja nimittäin lähetti kaikille nykyisille työntekijöilleen paimenkirjeen, jossa kielsi heitä pu-

humasta toimittajille elokuvasta, käski heitä sen sijaan ohjaamaan toimittajat itsensä puheille. Tällaisen (toimitusjohtajan etunimellä allekirjoitetun) kirjeen saivat vakituisten ja kokopäiväisten lisäksi myös satunnaiset lomittajat, joilla ei ollut mitään käsitystä 1990-luvun puolivälin myllerryksistä. Elokuvasssa Engel on ristitty Sofiaksi, tekijät kun halusivat olla korostamatta elokuvan olevan ”totta” joka kohdin. Engel-yhtymän nykyinen toimitusjohtaja ainakin omalta osaltaan tuli todistaneeksi ettei elokuva ole fiktiota. Myöhemmin sama toimitusjohtaja lähetti uudet kirjeet samoille alaisilleen, missä perui kieltonsa. Toisen kirjeen virikkeenä oli, että joku kansalainen oli vienyt asian oikeuteen koska kansalaisilla on periaatteessa oikeus puheeseen ja mielipiteen ilmaisemiseen. Käytännössähän tällaiset oikeudet ovat sikäli historialla, että kaikkinaisen kilpailu ja mielivalta työmarkkinoilla on lisääntynyt niin kovasti etteivät ihmiset uskalla oikeuksiaan käyttää. Tärkeää tässä kirje-episodissa olikin, että se hyvin kuvaa nykyistä tilannetta. Työntekijöiden oikeuksista, velvollisuuksista tai muusta kohtelusta, samoin toki valtion kuntien ja ylipäänsä julkisessa tapahtuneista muutoksista, ei ole lupa puhua. Tässäkin mielessä Eila elokuva tekee palveluksen kaikille suomalaisille – ottaa puheeksi aiheita, jotka ovat parhaillaan tabuja, eikä suinkaan vähiten tutkimuksessa. Kriittistä tutkimusta yhteiskunnan (uus)liberalisoinnista saa Suomesta hakea kissojen ja koirien kanssa eikä siltikään löydä. Yhteiskuntapolitiikka-lehden päätoimittaja Matti Virtanen, joka väitöskirjassaan nimesi aikaisempien sukupolvien radikaaleiksi pelkäänsä miehiä, ihmetteleeekin parhaillaan, että vain muutama naisihminen kritisoi nykyä. (Allekirjoittaneen lisäksi Virtanen mainitsee Raija Julkusen ja Anu Kantolan.)

Elokuvan poliittinen sanoma välittyi itselleni kaikkein vahvimmin oikeastaan kuvien kautta – ilmeisesti ohjaaja Lampelan ratkaisujen takia. Elokuvasssa nimittäin korostettiin kovasti siivoojien lakkoa – siihen liittyvät kuvat tuovat vahvasti mieleen ne monet brittelelokuvat (dokumentit ja fiktiot), joita on tehty kaivostyöntekijöiden lakosta. Itse en tutkimusta tehdesäni oivaltanut sitä kuinka merkittävä juuri tämä lakko oli. Se on kuitenkin ainoa lakko Suomessa, joka on järjestetty liberalisointia vastaan. Lars D Erikson kommentoi eräessä TV ohjelmassa elokuvan lakkoa huonosti järjestetyksi ja epäonnistuneeksi ja lisäsi, että onhan meillä ollut onnistuneitakin lakkoja. Mutta eivät edes paljon vahvemmat ammattiliitot, kuten postin tai rautatieläisten, ole edes yrittäneet lakkoa kun yksityistämisen on alkanut. Rakennushallituksen entisissä työntekijöissä oli myös monien muiden ammattiliittojen jäseniä kuin SAK:laisen VAL:in eivätkä nekään reagoineet millään tavalla. Entisen Rakennus-

hallituksen siivoojien lakko oli siis todella merkittävä ja oli oivallista, että Lampela ymmärsi liittää sen brittiläisten työläisten vastarintaan. Uusliberalismimiehiin suhteellisen yleisesti luonnehditaan siten, että Brittein saaret olivat ainoa paikka (Uuden-Seelannin ohella), missä liberalisointi politisoitiin. Muualla valtion uusi organisoituminen on tapahtunut lähinnä teknokraattisesti – näin myös Suomessa mitä suurimmassa määrin. Olen vakuuttunut siitä, että ne elokuvan kohtaukset, joissa lakossa olevat siivoojat seisovat Valtioneuvoston linnan portilla ja yrittävät estää rikkuri Eilaa menemästä sisään, tulevat säilymään suomalaisen elokuvan huippuhetkien joukossa. Ainakin ne jäävät tärkeiksi omiksi visuaalisiksi mielikuviksi, ovat syöpyneet sieluni silmiin kuten kauniisti sanotaan.

Kun katsoin Eilan ensimmäisen kerran en oikeastaan nähnyt sitä lainkaan vaan näin pelkäänsä omat kauhukuvani. Toisella kerralla päätin etsiä elokuvasta takakannen ja elokuvan trailerien lupaamaa

tragikomedialla ja kyllähän sekin kieltämättä löytyi. Komedian löytämisessä auttoi myös murrosikäinen poikani Olli, joka hämmästykseni pyysi itse saada nähdä elokuvan. Hän myös katsoi sen alusta loppuun ja jopa kehui sitä. Kehuihin epäilemättä vaikutti Mikan mukanaolo. Oikeastaan kaikki päähenkilöt ovat niin naiiveja ja pöntttöjä, että heille on pakko hie-man hymyillä, tästä tulee koominen alavire. Ehkä henkilöiden hyväntah-toinen hölmöys on viety niin pitkälle, että hahmoja voi pitää hie-man kliseisinä tai stereotyyppisinä. Tämän suuntaista kritiikkiäkin olen elokuvasta kuullut, jotkut katsojat ovat sitä mieltä, että elokuva aliarvioi sekä katsojia että kuvauksen kohteita. Kolmannen katsomisen jälkeen oikeastaan tajuan aliarvioininta koskevan pointin vaikken yhdykään siihen. Elokuvan ihmiset on pikemminkin tyyppisiä kuin realistisissa genressä esitetyjä ihmisiä. Tutkijana olen tyyppittelyihin tottunut, mutta muitakin toiveita voi elokuvan katsomiselle esittää.

Leena Eräsari